

ალექსანდრე ლაცაბიძე

თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტი

a.latsabidze@freeuni.edu.ge

XVIII-XIX საუკუნეებში რუსულ-სპარსული დიპლომატია და მათ შორის საზღვრების ფორმირების პროცესი

რეზიუმე

რუსეთსა და სპარსეთს შორის ურთიერთობები XVIII-XIX საუკუნეებში ხასიათდება ომების, რთული დიპლომატიური მოლაპარაკებებისა და ტერიტორიული გადანაწილების პროცესით. აღნიშნულმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა კავკასიისა და მიმდებარე რეგიონების გეოპოლიტიკურ ლანდშაფტზე. ამ პერიოდში რუსეთის იმპერია ცდილობდა გაეგრძელებინა თავისი გავლენა სამხრეთით, სპარსეთის ტერიტორიებზე, რაც გამოწვეული იყო სავაჭრო მარშრუტებზე კონტროლის მოპოვების სურვილითა და სტრატეგიული ინტერესებით. რუსეთ-სპარსეთის ურთიერთობებზე გავლენას ახდენდა ევროპული კონფლიქტები და ალიანსები, ასევე ორივე იმპერიაში მიმდინარე პროცესები. შიდა კონფლიქტებითა და ეკონომიკური სირთულეებით დასუსტებულ სპარსეთს განსაკუთრებით უჭირდა რუსეთისთვის წინააღმდეგობის გაწევა. რუსეთის ექსპანსია განპირობებული იყო სამხედრო ამბიციებით, ეკონომიკური ინტერესებითა და რეგიონში მეტოქე ძალებზე დომინირების სურვილით. სტატიაში განვიხილავთ იმ ძირითად მოვლენებსა და პროცესებს, რომლებმაც გავლენა იქონია ორ სახელმწიფოს შორის ურთიერთობების ფორმირებაზე.

საკვანძო სიტყვები: რუსეთის იმპერია, სპარსეთი, კავკასია, ომები, დიპლომატია.

შესავალი

სამხრეთ კავკასია და კასპიის ზღვის რეგიონი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში წარმოადგენდა სხვადასხვა იმპერიების დაპირისპირების ადგილს. XVII საუკუნის ბოლოს და XVIII საუკუნის დასაწყისში, იზრდება რუსეთის დაინტერესება აღნიშნული რეგიონის მიმართ, რაც ხდება სპარსეთისა და რუსეთის დაპირისპირების მიზეზი. შესაბამისად, რუსეთის იმპერია იწყებს აქტიურ სამხედრო და დიპლომატიური ქმედებების წარმოებას სამხრეთ კავკასიასა და კასპიის ზღვის დასავლეთ სანაპიროზე დასამკვიდრებლად (Духаева 2018, 44-45).

XVII საუკუნიდან, პეტრე პირველს მემკვიდრეობით ერგო ორი რთული საკითხი: თურქული და შვედური. აღნიშნული საკითხების გადაწყვეტა ნიშნავდა ზღვებზე გასვლას: პირველ შემთხვევაში შავ ზღვაზე, ხოლო მეორე შემთხვევაში ბალტიის ზღვაზე. შესაბამისად, შეიქმნა რეალური შესაძლებლობა რუსეთის გავლენის ქვეშ შავი და კასპიის ზღვების რეგიონის მოქცევის (ლაცაბიძე 2023, 69). 1721 წელს ნიშტადის ზავის¹ დადებისა და ჩრდილოეთის ომის დასრულების შემდეგ, პეტრე პირველი იწყებს ახალი გეგმის განხორციელებას, რაც გულისხმობს (1722-1723 წ.წ.) პირველი სპარსული ლაშქრობის წარმოებას. წარმატებულად გან-

¹ ნიშტადის ხელშეკრულება 1721 წლის 30 აგვისტოს (10 სექტემბერი) ქალაქ ნიშტადში (დღევანდელი ფინეთი) რუსეთისა და შვედეთის სამეფოებს შორის გაფორმდა, რის შედეგადაც დასრულდა 1700-1721 წწ. ჩრდილოეთის ომი.

ხორციელებული კამპანიის შედეგად, რუსეთის იმპერიის კონტროლის ქვეშ ექცევა ქალაქები ბაქო და დარუბანდი მიმდებარე ტერიტორიებით, აგრეთვე გილანის, მაზანდარანისა და ასტარბადის პროვინციები (Потемкин 1941, 266, 271, 272).

XVIII საუკუნეში გაფორმებული ხელშეკრულებები და მათი გავლენა რუსულ-სპარსულ ურთიერთობებზე

XVIII საუკუნე, დიპლომატიური კუთხით საკმაოდ აქტიურად იწყება, რუსეთსა და სპარსეთს შორის ფორმდება პირველი შეთანხმებები. პეტრე პირველის მიერ 1722-1723 წლებში განხორციელებული პირველი სპარსული ლაშქრობის შემდეგ გაფორმდა პეტერბურგის ტრაქტატი². ხელშეკრულებას ხელი მოეწერა 1723 წლის 12 (23) სექტემბერს. რუსეთის მხრიდან ხელშეკრულებას ხელს აწერდა იმპერატორი პეტრე პირველი, ხოლო სპარსეთის მხრიდან „ელჩი უმაღლესი და სრულუფლებიანი“ ისმაილ ბეგი. ხელშეკრულება შედგებოდა პრემბულასა და 5 მუხლისგან და აცხადებდა „კარგ და მარადიულ“ მეგობრობას სახელმწიფოებს შორის რომელიმე მხარეზე თავდასხმის შემთხვევაში, ითვალისწინებდა მოკავშირის მხრიდან დახმარების გაწევას, ავალდებულებდა რუსეთს დახმარებოდა შაჰ ტაჰმასპ II-ს სპარსეთის ტახტის დაკავებაში, რომელიც იმ დროს იბრძოდა აჯანყებული ავღანელი ტომების წინააღმდეგ. სამხედრო დახმარების სანაცვლოდ, სპარსეთი რუსეთს გადასცემდა თავის კასპიისპირა სამფლობელოებს, რომელშიც შედიოდნენ ქალაქები: ბაქო და დარუბანდი მიმდებარე ტერიტორიებით, აგრეთვე გილანის, მაზანდარანის და ასტარბადის პროვინციებს (Полное собрание законов Российской империи 2007-2019, Т. 7, 110-112). რუსეთის იმპერიის ტერიტორიული მონაპოვარი, ოსმალეთის იმპერიამ აღიარა 1724 წლის კონსტანტინოპოლის, რუსეთ-ოსმალეთის ხელშეკრულებით³, რომელმაც 1732 წელს რაშთის ტრაქტატის გაფორმების შემდეგ შეწყვიტა მოქმედება (ლაცაბიძე 2023, 71).

1732 წლის 21 იანვარს (1 თებერვალი), დაიდო რაშთის ტრაქტატი რუსეთსა და სპარსეთს შორის. შეთანხმება გულისხმობდა კასპიის რეგიონში ტერიტორიული საკითხების დარეგულირებას. იგი ეხებოდა იმ ტერიტორიებს, რომლებიც რუსეთმა მიიღო 1723 წლის პეტერბურგის ხელშეკრულების თანახმად. ხელშეკრულება შედგებოდა პრემბულასა და რვა თავისგან და აცხადებდა მუდმივ „მეზობლურ“ მეგობრობას ქვეყნებს შორის. რუსეთი იღებდა ვალდებულებას, 1-5 თავის განმავლობაში სპარსეთისთვის გადაეცა გილანის, მაზანდარანისა და ასტარბადის პროვინციები. რუსულ ჯარებს უნდა დაეხიათ მდინარე მტკვრის ჩრდილოეთით, ხოლო ოსმალეთთან 1730-1736 წწ. ომში სპარსეთის გამარჯვების შემთხვევაში, სპარსეთს უნდა გადასცემოდა ქალაქები ბაქო და დარუბანდი „მიმდებარე მიწებით“. სანაცვლოდ, რუსეთმა მიიღო სპარსეთთან თავისუფალი/დაუბეგრავი ვაჭრობის უფლება, ხოლო ინდოეთთან და სხვა ქვეყნებთან ეძლეოდა სატრანზიტო ვაჭრობის უფლება. სპარსული მთავრობა რუს ვაჭრებს პირდებოდა ხელშეწყობას ვაჭრობის წარმოებაში, ხოლო გემების ჩადირვის შემთხვევაში, საქონლის გადარჩენაში აღუთქვამდა დახმარებას. დიპლომატიური კონტაქტების შესანარჩუნებლად და ვაჭართა ინტერესების დასაცავად, ორივე მხარეს შეეძლო ჰყოლოდათ წარმომადგენლები სასახლეებში და რეზიდენციებში მინისტრის რანგში, ხოლო ქალაქებში -

² პეტერბურგის ტრაქტატი რატიფიცირებული არ ყოფილა სპარსეთის შაჰის მიერ. მოგვიანებით 1732 წლის რაშთისა და 1735 წლის განჯის ტრაქტატების თანახმად, 1723 წლის პეტერბურგის ხელშეკრულებით გადაცემული ტერიტორიები დაუბრუნდა სპარსეთს.

³ კონსტანტინოპოლის შეთანხმება გაფორმდა 12 (23) ივნისს, რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიებს შორის. შეთანხმება გულისხმობდა კავკასიასა და კასპიის რეგიონში საზღვრების დემარკაციას. შეთანხმების თანახმად, რუსეთი ინარჩუნებდა კასპიისპირა ყველა ტერიტორიას, რომელიც მითითებული იყო პეტერბურგის 1723 წლის ტრაქტატში, ხოლო ოსმალეთს გადაეცემოდა სამხრეთ კავკასიაში ქართლი (თბილისით), ერევნის სახანო. ოსმალეთის კონტროლის ქვეშ, აგრეთვე ექცეოდა დასავლეთ სპარსეთის ქალაქები ქერმანშაჰი და ჰამადანი.

კონსულები და აგენტები (Полное собрание законов Российской империи 2007-2019, Т. 8, 614-620).

1735 წლის 10 (21) მარტს, სპარსეთსა და რუსეთს შორის განჯის ტრაქტატი დაიდო. რუსეთის მხრიდან შეთანხმებას ხელს აწერდა თავადი გოლიცინი, ხოლო ირანის მხრიდან მმართველი ნადირ ყული ბეგ აფშარი, რომელიც 1736 წლიდან ნადირ შაჰ აფშარი გახდა (Axworthy 2010, 17-56). ხელშეკრულების გაფორმების პერიოდში, სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის მიმდინარეობდა (1730-1736 წწ.) ომი. შეთანხმების თანახმად, რუსეთის იმპერია უბრუნებდა სპარსეთს ქალაქებს: ბაქოსა და დარუბანდს პროვინციებით, სანაცვლოდ სპარსეთი არ გადასცემდა აღნიშნულ ტერიტორიებს სხვა სახელმწიფოების მმართველობის ქვეშ და გააგრძელებდა ომს ოსმალეთის იმპერიასთან, სანამ არ დაიბრუნებდა ოსმალეთის მიერ დაკავებული ყველა ტერიტორიას. განჯის ტრაქტატი აცხადებდა “მარადიულ მშვიდობას” მხარეებს შორის, რუს ვაჭრებს ანიჭებდა სპარსეთის ტერიტორიაზე თავისუფალი ვაჭრობის უფლებას. ორივე მხარე კიდევ ერთხელ აღიარებდა 1732 წლის რაშთის ხელშეკრულების დებულებებს და პირობას დებდა, რომ არ გააფორმებდა სეპარატულ ზავს ოსმალეთის იმპერიასთან. განჯის ტრაქტატის მიუხედავად, ნადირ შაჰმა 1735 წლის მიწურულს აწარმოა სეპარატული მოლაპარაკებები ოსმალეთთან და 1736 წელს დადო კონსტანტინოპოლის ზავი (Юзефович 1869, 202-207).

XVIII საუკუნეში, სპარსეთის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ მართად საკითხად კვლავ სამხრეთ კავკასია რჩება (სანიკიძე 2011, 127). შესაბამისად, რუსეთსა და სპარსეთს შორის გაფორმებული შეთანხმებები დიდ გავლენას ახდენს კასპიის ზღვისა და სამხრეთ კავკასიის რეგიონებზე (ლაცაბიძე 2023, 73).

1813 წლის გოლესთანის და 1828 წლის თურქმენჩაის ტრაქტატები, შედეგები და გამოწვევები

რუსეთის იმპერიასა და სპარსეთს შორის XIX საუკუნეში წარმოებული ომების შედეგად, რომლებიც დასრულდა 1813 წლის გოლესთანისა და 1828 წლის თურქმენჩაის ხელშეკრულებებით, დადგინდა ახალი საზღვრები. რუსეთთან ორ ომში დამარცხებამ გამოიწვია სპარსეთის გავლენის შეზღუდვა რეგიონში (Cornell 2015, 9).

ხელშეკრულებების თანახმად, კასპიის ზღვის მთელი კავკასიური სანაპირო უერთდებოდა რუსეთის იმპერიას. რუსეთს ეძლეოდა ექსკლუზიური უფლება ჰქონოდა სამხედრო ფლოტი კასპიის ზღვაზე. სპარსეთმა მიიღო მხოლოდ ნავიგაციის უფლება კასპიის ზღვაში და მის სავაჭრო გემებს უფლება მიეცათ შესულიყვნენ რუსეთის პორტებში. ხელშეკრულებებმა პირველად დაადგინეს კასპიის ზღვაში ნავიგაციის სამართლებრივი რეჟიმი, თუმცა ბუნებრივი რესურსების გამოყენებას არ არეგულირებდნენ. აგრეთვე ზღვისპირა სახელმწიფოებს შორის საზღვაო საზღვრის საკითხი არ იყო გარკვეული (Janusz-Pawletta 2015, 15).

1813 წლის, გოლესთანის ზავის გაფორმებით დასრულდა რუსეთ-სპარსეთის ომი, რომელიც მიმდინარეობდა 1804-1813 წლებში. 1812 წლის ოქტომბერში სპარსეთსა და რუსეთს შორის მოლაპარაკებების შეწყვეტამ სამხედრო მოქმედებების განახლება გამოიწვია. სპარსეთის სამხედრო წარუმატებლობებმა, რუსეთის იმპერიასა და ოსმალეთს შორის 1812 წელს ბუქარესტის ზავის⁴ გაფორმებამ, სპარსეთი აიძულა, რომ განეხილებინა მოლაპარაკებები. მოლაპარაკებები მიმდინარეობდა 1813 წლის ზაფხულში ქ. თბილისში. მოლაპარაკებებში შუამავლის ფუნქციას ასრულებდა სპარსეთში დიდი ბრიტანეთის ელჩი სერ უილიამ გორ

⁴ 1812 წლის ბუქარესტის სამშვიდობო ხელშეკრულება დაიდო რუსეთისა და ოსმალეთის იმპერიებს შორის, რომელმაც დაასრულა რუსეთ-ოსმალეთის ომი, რომელიც მიმდინარეობდა 1806-1812 წლებში. ხელშეკრულებას ხელი მოეწერა 1812 წლის 16 (28) მაისს.

ოუსლი⁵ (Agazadeh 2018, 1). ბრიტანეთის 1813 წლის 24 ოქტომბერს, გოლესთანში (ყარაბაღი, აზერბაიჯანი) შუამავლობის შედეგად გამართული მოლაპარაკებები დასრულდა სამშვიდობო ხელშეკრულების გაფორმებით. შეთანხმება რატიფიცირებული იყო ფათჰ-ალი-შაჰის მიერ 1814 წლის აპრილში, ხოლო ალექსანდრე I მიერ მაისში. სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლა განხორციელდა 1814 წლის 15 სექტემბერს, ქ. თბილისში. გოლესთანის სამშვიდობო ხელშეკრულების თანახმად, რუსეთის იმპერიის კონტროლის ქვეშ მოექცა დაღესტანი, ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოები, გურიის, სამეგრელოს და აფხაზეთის სამთავროები, აგრეთვე ყარაბაღის, განჯის, შექის, შირვანის, დარუბანდის, ყუზის, ბაქოს და ტალიშის სახანოები.

1828 წლის 10 (22) თებერვალს, რუსეთსა და სპარსეთს შორის ხელი მოეწერა თურქმენჩაის სამშვიდობო ხელშეკრულებას. თურქმენჩაის ხელშეკრულების გაფორმებით დასრულდა რუსულ-სპარსული ომი, რომელიც მიმდინარეობდა 1826-1828 წლებში (Шостакович 1960, 119-120). ხელშეკრულების შესაბამისად, რუსეთსა და სპარსეთს შორის ახალი საზღვარი გადიოდა მდინარე არაქსზე. სპარსეთი რუსეთის იმპერიის სასარგებლოდ თმობდა ერევნისა და ნახიჩევანის სახანოებს, აღიარებდა კავკასიონის ქედსა და კასპიის ზღვას შორის მდებარე ყველა მიწასა და კუნძულზე რუსეთის იურისდიქციას. ხელშეკრულებასთან ერთად გაფორმდა „ვაჭრობის აქტი“, რომლის მიხედვით რუსეთის ვაჭრებს ეძლეოდათ თავისუფალი ვაჭრობის უფლება სპარსეთის მთელ ტერიტორიაზე. რუსული და ირანული საქონლის შეტანაზე წესდებოდა ერთიანი 5% -იანი გადასახადი.

1804-1813 და 1826-1828 წწ. რუსეთ-სპარსეთის ომების შემდეგ, გოლესთანისა და თურქმენჩაის ხელშეკრულებებით, სპარსეთი აღიარებდა სამხრეთ კავკასიის რეგიონს რუსეთის გავლენის სფეროდ, რაც ნიშნავდა, რეგიონის პოლიტიკურ საქმეებში სპარსეთის აქტიური მონაწილეობის დასასრულს (შენგელია 1988, 55-72). XIX საუკუნეში, ორ ქვეყანას შორის ურთიერთობები, სამხედრო კონფრონტაციიდან დიპლომატიური ჩართულობით შეიცვალა. სპარსეთი აცნობიერებდა თავის შედარებით სისუსტეს და სულ უფრო ხშირად მიმართავდა რუსეთის დახმარებას როგორც შიდა, ისე საგარეო საქმეებში. ამ პერიოდმა საფუძველი ჩაუყარა რთულ და დამაბულ ურთიერთობებს.

რუსეთსა და სპარსეთს შორის ცენტრალური აზიის მიმართულებით საზღვრის დადგენის პროცესი

კავკასიაში პოზიციების გამყარების შემდეგ რუსეთი იწყებს მოქმედებას ცენტრალური აზიის მიმართულებით, რაც გავლენას ახდენს რუსულ-სპარსულ ურთიერთობებზე. რუსეთი ცდილობდა, საბოლოოდ გაემყარებინა თავისი პოზიციები კასპიის ზღვაზე. კასპიის ზღვის დასავლეთ ნაპირზე მნიშვნელოვანი პოზიციების დაკავების შემდეგ იგი იწყებს მოქმედებას კასპიის ზღვის აღმოსავლეთითაც (Кулагина 2010, 77-78).

რუსეთსა და სპარსეთს შორის ცენტრალური აზიის მიმართულებით საზღვრის დადგენის პროცესის დასაწყისად შეიძლება ჩაითვალოს 1881 წლის 9 დეკემბერს გაფორმებული თეირანის კონვენცია. საჭირო გახდა რუსეთის მიერ ახლად დაპყრობილ ტერიტორიებსა და სპარსეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთის პროვინციებს შორის სასაზღვრო ზოლის დადგენა (Кулагина 2010, 84). მოლაპარაკებების შედეგად, 1881 წლის 9 დეკემბერს, თეირანში გაფორმდა თეირანის კონვენცია საზღვრების შესახებ რუსეთსა და სპარსეთს შორის (Халфин 1965, 353-354). კონვენცია ადგენდა რუსეთ-სპარსეთის საზღვარს კასპიის ზღვის აღმოსავლეთით. სახელმწიფო საზღვრის დადგენის გარდა, კონვენციას ჰქონდა სპეციალური ნაწილები, რომლებიც ეხებოდა სასაზღვრო მდინარეების/წყლების გამოყენების საკითხებს და არეგულირებდა

⁵ უილიამ გორ ოუსლი (24.06.1770 - 18.11.1844) - ბრიტანელი დიპლომატი, ლინგვისტი, დიდი ბრიტანეთის ელჩი სპარსეთში. მისი შუამდგომლობით შედგა მოლაპარაკებები რუსეთის იმპერიასა და სპარსეთს შორის, რის შედეგად 1813 წელს გაფორმდა გოლესთანის სამშვიდობო შეთანხმება.

სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებს რუსეთსა და სპარსეთს შორის, კასპისპირეთში (Кулагина 2010, 87).

1882 წელს იწყება რუსეთის იმპერიასა და სპარსეთს შორის ზუსტი სასაზღვრო ზოლის დასადგენი, სადემარკაციო სამუშაოები. 1884 წელს რუსეთის შემადგენლობაში შედის მერვის ოაზისი (ცენტრალური აზია). შესაბამისად საჭირო ხდება საზღვრების შემდგომი დაზუსტება, ვინაიდან 1881 წლის თეირანის კონვენცია, საზღვრებს ადგენდა მხოლოდ ბაბა-დურმაზამდე. საბოლოოდ საზღვრები დადგინდა 1893 წლის 27 მაისის კონვენციით. ადრე დადგენილ საზღვრებში შედიოდა ცვლილებები. ფირუზეს რაიონი გადაეცემოდა რუსეთს, ხოლო რუსეთი თმობდა მდინარე არაქსის მარჯვენა სანაპიროზე მიწის ნაკვეთს, სამხრეთ კავკასიაში მდებარე ყოფილი აბას-აბადის ციხესიმაგრის წინ. კონვენციის მეხუთე მუხლი საბოლოოდ ადგენდა არადემარკირებულ საზღვრის მონაკვეთს ბაბა-დურმაზიდან (თურქმენეთი) ავღანეთამდე. აღნიშნულით ხდებოდა რუსეთ-სპარსეთის საზღვრის ფორმირება კავკასიასა და ცენტრალურ აზიაში (Кулагина 2010, 93).

რუსულ სპარსული საზღვრის ფორმირება, რომელიც გრძელდებოდა რამოდენიმე საუკუნის განმავლობაში, XX საუკუნის დასაწყისისთვის დასრულდა (Кулагина 2010, 95). კავკასიის მიმართულებით სასაზღვრო საკითხების დასარეგულირებლად გამოიყენებოდა 1828 წლის, თურქმენჩაის სამშვიდობო ხელშეკრულება და 1829 წლის 18 იანვრით დათარიღებული საზღვრის აღწერა, ხოლო ცენტრალური აზიის მიმართულებით გამოიყენებოდა 1881 და 1893 წლის კონვენციები და საზღვრის დამდგენი კომისიების მიერ შემუშავებული პროტოკოლები. რუსეთის მიერ სამხრეთ კავკასიისა და ცენტრალური აზიის მიერთებით, რუსეთსა და სპარსეთს შორის არსებული სახმელეთო და საზღვაო საზღვარი, დაახლოებით აღწევდა 2.5 ათას კილომეტრს. საზღვაო საზღვარი არ იყო დადგენილი, მხარეები სარგებლობდნენ თავისუფალი ნავიგაციის უფლებით (Кулагина 2010, 95).

დასკვნა

რუსეთი მნიშვნელოვნად გაფართოვდა სამხრეთის მიმართულებით და გაიმყარა პოზიციები კასპიის ზღვის დასავლეთ, ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ სანაპიროებზე. ირანის მფლობელობაში დარჩა კასპიის ზღვის სამხრეთ სანაპირო. მიუხედავად იმისა, რომ ორ ქვეყანას შორის სასაზღვრო ხაზის საკითხი დაფიქსირებული იყო სხვადასხვა დოკუმენტებში, რუსეთსა და სპარსეთს შორის სასაზღვრო საკითხი ბოლომდე დარეგულირებული არ ყოფილა: ყველა მონაკვეთზე არ იყო გაკეთებული საბოლოო გამიჯვნა, სასაზღვრო მდინარეებში რჩებოდა სადავო კუნძულები და არ იყო გადაწყვეტილი აღნიშნული მდინარეების წყლის გამოყენების საკითხები. შესაბამისად ადგილი ჰქონდა სასაზღვრო კონფლიქტებს და მათ გადასაწყვეტად, საზღვრის გამიჯვნის მიზნით იქმნებოდა ადგილობრივი კომისიები (Кулагина 2010, 95). აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივი მოსახლეობის მხრიდან უკმაყოფილების თავის არიდების მიზნით, მომთაბარე ტომებს საშუალება ჰქონდათ, გადაადგილებულიყვნენ რუსეთის სამხრეთ რეგიონებსა და სპარსეთის ჩრდილოეთ რეგიონებს შორის (Amiri 2006, 243).

რუსეთის მიერ ცენტრალური აზიის დაპყრობით, კასპიის ზღვის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოექცა მისი გავლენის ქვეშ. აღნიშნული შეთანხმებები ძალაში იყო პირველი მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდამდე (1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციამდე) (ლაცაბიძე 2023, 79). რუსეთ-სპარსეთის ურთიერთობები XVIII-XIX საუკუნეებში განისაზღვრა იმპერიული ამბიციებით, ტერიტორიული კონფლიქტებითა და ცვალებადი ალიანსებით, რამაც დიდი ხნით განსაზღვრა კავკასიისა და მიმდებარე რეგიონების პოლიტიკური და კულტურული ლანდშაფტი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ლაგაბიძე, ა. 2023. “კასპიის ზღვის სამართლებრივი სტატუსი და მისი გავლენა ძალთა ბალანსზე რეგიონში.” სადოქტორო დისერტაცია, თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტი.
- სანიკიძე, გ. 2022. *ირანი და სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები, განსხვავებული რეალობები, განსხვავებული შესაძლებლობები*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- შენგელია, ლ. 1988. *რუსეთ-ირანის ურთიერთობები და ამიერკავკასია XIX საუკუნის I მესამედში*. თბილისი: მეცნიერება.
- Agazadeh, J. 2018. “An Analysis of the Role of Sir Gore Ouseley at the End of the First Period of Russo-Persian Wars.” *Historical Study of War*, no. 2: 1-28.
- Amiri, M. 2006. “Arzyabe ravabete Iran va jomhuri Azerbaijan dar gharne bistom.” *Majles va pajuhesh*, 13 (53): 243 (სპარსულ ენაზე).
- Axworthy, M. 2010. *Sword of Persia: Nader Shah, from Tribal Warrior to Conquering Tyrant*. Bloomsbury Publishing.
- Cornell, S.E. 2015. *Azerbaijan Since Independence*. London & New York: Routledge.
- Janusz-Pawletta, B. 2015. *Legal Status of the Caspian Sea*. Berlin: Springer-Verlag.
- Дунаева, Е. 2018. “Проблематика Каспийского моря в отношениях СССР и Ирана.” *Труды Института востоковедения РАН*, выпуск 15, *Россия и Иран: пять веков сотрудничества*: 43-61.
- Кулагина, Л. 2010. *Россия и Иран (XIX - начало XX века)*. Российская академия наук, Институт Востоковедения. Москва: Ключ-С.
- Полное собрание законов Российской империи. Российская национальная библиотека. 2007-2019. Собрание 1-е. СПб., 1649-1825. Т. 7. № 4298, № 4531. https://nlr.ru/e-res/law_r/content.html.
- Полное собрание законов Российской империи. Российская национальная библиотека. 2007-2019. Собрание 1-е. СПб., 1649-1825. Т. 8. № 5935. https://nlr.ru/e-res/law_r/content.html.
- Потемкин, В. П. 1941. *История дипломатии*. Том I. Библиотека внешней политики. Москва: Соцэкгиз.
- Халфин, Н. 1965. *Присоединение Средней Азии к России: 60-90-е годы XIX в.* Москва: Наука.
- Шостакович, С. 1960. “Деятельность А. С. Грибоедова во время Русско-Иранской войны 1826-1828 гг. и мирных переговоров России с Ираном.” *Дипломатическая деятельность А. С. Грибоедова*. Глава III, редактор Е. Ровинская, 77-159. Москва: Издательство социально-экономической литературы.
- Юзефович, Т. 1869. *Договоры Россіи съ Востокомъ. Политическіе и торговые*. С. Петербургъ: Типография О. И. Бакста, Невскій, 71.